

KRIMINOLOGISKA CENTRALARKIVET: ETT UNIKT SVENSKT FORSKNINGSARKIV

AV NILS WIKLUND & LARS LIDBERG

Kriminologiska Centralarkivet (KCA) innehåller samtliga rättspsykiatriska utlåtanden som utförs i Sverige. Arkivet grundades år 1934 och är i det närmaste komplett sedan början på 1940-talet. För varje utlåtande skrivs två registerkort, det ena sorterat efter namn och det andra sorterat efter typ av brott. Arkivet står under tillsyn av professorn i rättspsykiatri vid Karolinska Institutet och är sedan 1978 beläget på Statens rättspsykiatriska klinik i Huddinge.

KCA innehåller således en i det närmaste komplett samling av hela landets rättspsykiatriska utlåtanden under ett halvt sekel. Det är öppet för forskare efter tillstånd av professorn och under iakttagande av gällande sekretessbestämmelser. Under senare år har ett flertal forskningsprojekt utgått från material i KCA. Främst Karl-Erik Törnqvists gradualavhandling (1966) om återfallsbrottslingar grundade sig på detta arkiv. För närvarande håller två andra doktorsavhandlingar på att avslutas vilka använt sig av utlåtanden från KCA. Även ett pågående arbete med en monografi över rättspsykiatrins idéhistoriska bakgrund använder sig av utlåtanden ur arkivet. Därtill kommer ett flertal mer begränsade projekt.

Formella bestämmelser för verksamheten

Skyldigheten att överlämna ett exemplar av utlåtande över rättspsykiatrisk undersökning till KCA grundas på 6 § kungörelsen (1966:613) angående tillämpningen av lagen (1966:301) om rättspsykiatrisk undersökning i brottmål. Enligt 22 § kungörelsen (1964:635) angående underrättelse om dom i vissa brottmål mm skall domstolarna till KCA insända avskrift av domar i mål, där läkares eller socialstyrelsens utlåtande över sinnesundersökning inhämtats.

Arkivarie Lennart Lundquist på Riksarkivet skrev i en PM 1982-02-15: »KCA kan anses ha ett icke obetydligt forskningsintresse. I akterna förvarade handlingar utgör visserligen endast kopior av hos annan myndighet förvarade arkivexemplar. Värdet ligger främst i att hos KCA finns centralt samlat ett ur forskningssynpunkt intressant källmaterial med tillhörande register, som medger bland annat undersökningar av efter brottsrubricering selekterade populationer.« Med hänsyn till att KCA är ett centralt arkiv gjordes bedömningen att Riksarkivet i enlighet med allmänna arkivstadgan bör vara arkivmyndighet.

Historik

Kriminologiska centralarkivets historia är nära knuten till rättspsykiatrins utveckling i Sverige. Det tillkom genom ett Kungligt brev av den 12 januari 1934. Dåvarande professor i rättspsykiatri, Olof Kinberg, hade verkat för att arkivet skulle inrättas, i syfte att få en noggrann kartläggning av sinnesbeskaffenheten hos personer som gjort sig skyldiga till brott.

Han hävdade att detta var en förutsättning för att kunna utveckla vetenskapliga åtgärder för att minska brottsligheten. Ett anslag från Rockefellerstiftelsen för att grunda arkivet, utbetalades till den då existerande socialvetenskapliga forskningsnämnden vid Stockholms Högskola. I denna nämnd ingick förutom Olof Kinberg också de båda professorerna Gunnar Myrdal och Gösta Bagge.

Dåvarande docenten Gösta Rylander, sedan år 1948 professor i rättspsykiatri, skrev i en PM av den 25 mars 1940 att arkivet då innehöll ungefär 2.800 utlåtanden, men att det inte var fullständigt vad gäller utlåtanden som avgivits om icke häktade personer. Detta berodde på osäkerhet vid tolkningen av Kungl. Maj:ts brev av den 12 januari 1934. Redan från början tillämpades det system för registreringen som alltjämt tillämpas. Arkivkort föres med rubriker för löpande numrering, namn, personnummer, hemort, brottsart, diagnos, tillämpat lagrum, kriminalpolitisk behandling mm. Det ena kortet placeras i alfabetisk ordning efter namn och det andra efter brottsart. Gösta Rylander övertog ansvaret för arkivet år 1939 och införde bland annat två diarium, dels för inkommande handlingar och dels för utlånade. Rylander skriver vidare i sin ovan nämnda PM att Rockefelleranslaget inte längre räckte till för arkivets skötsel, och att frågorna om arkivets tillsyn och skötsel måste lösas.

I en skrivelse till Kanslern för rikets universitet från Karolinska Institutets lärarkollegium 26 mars 1940 skrevs bland annat: »Det synes kollegiet uppenbart, att centralarkivet – såväl av hänsyn till dess rationella vård och dess tillgänglighet för forskare som av hänsyn till vikten av att det behandlas med den sekretess, som lagen föreskriver – bör förvaltas av ett offentligt bibliotek eller arkiv.«

Ett beslut i frågan kom att dröja till 1945. I en skrivelse av den 2 november 1945 från Socialdepartementet till Medicinalstyrelsen beslutades att Kriminologiska Centralarkivet skulle förvaras i Karolinska Institutets bibliotek och vårdas av bibliotekets personal. Myndigheter och forskare skulle beredas tillgång till arkivhandlingarna efter tillstånd av läraren i rättspsykiatri vid Karolinska Institutet.

Flyttningen till Karolinska Institutets bibliotek kunde av ett flertal anledningar inte verkställas.

I remiss av den 28 oktober 1946 anmodade Kungl. Maj:t Karolinska Institutets lärarkollegium att på nytt yttra sig över arkivets förläggning. I remissvaret den 22 november 1946 konstaterades:

»Sedan lärarkollegiet 1940 behandlade frågan om centralarkivets placering och

skötsel har läget i fråga om rättspsykiatrins ställning och betydelse i flera hänseenden förändrats. En professur i rättspsykiatri, vilken är förenad med befattningen såsom överläkare vid Rättspsykiatriska kliniken/sinnessjukavdelningen på Långholmen, har fr o m den 1 juli 1946 inrättats vid Karolinska Institutet.

»I en skrivelse, som lärarkollegiet 1944 ingav till Kanslern vid rikets universitet med begäran att en professur i rättspsykiatri skulle inrättas vid institutet framhölls bl.a., att många forskningsuppgifter väntade på rättspsykiatrins insatser i kriminalpsykologi och socialpsykologi. I fråga om det intensiva reformarbete, som pågick såväl inom den moderna straffrätten som i fråga om barn- och ungdomsvården, borde vidare rättspsykiatrisk expertis vara behövlig.

»Såväl i betraktande av de ovan antydda forskningsuppgifterna, vilka väntade den blivande professorn i rättspsykiatri, som med hänsyn till de möjligheter att kunna följa utvecklingen i landet, som bör beredas honom, måste det kriminologiska centralarkivet tillmätas den allra största betydelse.

»Professorn i rättspsykiatri erhåller genom arkivet en mycket värdefull möjlighet att följa bedömningspraxis och undersökningsmetoder bland landets rättspsykiatrer och att själv taga del av mer svårbedömda och omtvistade rättsfall. För undervisningen är det synnerligen betydelsefullt att ha omedelbar tillgång till centralarkivets rikhaltiga material av skildringar över olika abnormtillstånd och deras kriminella manifestationer.

»Det synes därför lärarkollegiet nödvändigt, att det kriminologiska centralarkivet ställes under direkt överinseende av professorn i rättspsykiatri och göres omedelbart tillgängligt för honom i hans dagliga verksamhet.«

Däremot ansåg kollegiet inte längre att arkivet skulle flytta till Karolinska Institutets bibliotek, sedan detta flyttats till Solna. Eftersom professorn i rättspsykiatri skulle ha kvar sin verksamhet på rättspsykiatriska kliniken på Långholmen, borde även arkivet förläggas dit.

Karolinska Institutets bibliotekarie, fil. dr. Arne Holmberg, hade funnit den planerade nya lokalen lämplig för sitt ändamål. En ambulerande biblioteksamanuens vid Karolinska Institutet »torde i behövlig utsträckning kunna stå till tjänst angående centralarkivets registrering och skötsel.«

»Slutligen anser sig lärarkollegiet inte kunna underlåta att påpeka de även ur principiell synpunkt egendomliga konsekvenser, som centralarkivets förflyttning från rättspsykiatriska kliniken skulle medföra, nämligen att statsmakterna först inrätta en professur i rättspsykiatri och därefter beröva professorn i ämnet den omedelbara tillgången till ett av hans viktigaste forskningsområden och tillika beskära hans undervisningsmöjligheter.«

»Under återopande av vad som ovan anförts får lärarkollegiet sålunda som sin uppfattning framhålla, att det kriminologiska centralarkivet bör ställas under tillsyn av professorn i rättspsykiatri vid Karolinska Institutet, vilken det åligger att be-

träffande arkivet tillse, att bestämmelserna i lagen om inskränkning i rätten att utbekomma offentliga handlingar iakttages, samt att arkivet även framdeles bör förläggas till rättspsykiatriska kliniken vid centralfängelset å Långholmen.«

Ärendet hade dittills behandlats av Socialdepartementet, men eftersom arkivet är ett forskningsarkiv överlämnades ärendet år 1947 till Ecklesiastikdepartementet. Efter ytterligare utredningar fattade Kungl. Maj:t beslut den 11 juni 1954 och föreskrev att arkivet skall vara förlagt till Rättspsykiatriska kliniken och »stå under tillsyn av professorn i rättspsykiatri vid Karolinska Institutet.«

År 1978 flyttade rättspsykiatriska kliniken från Långholmen till Huddinge. Den nya byggnaden hade försetts med särskilda brand- och inbrottskyddade arkivutrymmen. Den som efter flyttningen till Huddinge skött arkivet (på halvtid) har avlönats av socialstyrelsen. Sedan länge finns av socialstyrelsen starkt framhävda önskemål att överföra rättspsykiatrin till landstingskommunalt huvudmannskap. Denna fråga är utredd i den sk ASV-rapporten från 1981. Denna anger socialstyrelsens riktlinjer för framtiden. Frågan om huvudmannskapet för KCA har inte vidrörts i denna rapport. Arkivets ställning har fått ökad aktualitet genom planerna på att i större utsträckning gallra bland sjukhusjournaler i medicinska arkiv (SOU 1987:38). Det är viktigt betona att KCA är ett forskningsarkiv som inte får bli föremål för sådan utgallring. Det måste bevaras inom rättspsykiatrin och även fortsättningsvis stå under uppsikt av dess akademiska företrädare.

Arkivets innehåll

Arkivet innehåller rättspsykiatriska utlåtanden och domar sedan år 1934. Det är i det närmaste komplett vad gäller utlåtanden sedan början på 1940-talet. Varje utlåtande innehåller ett utförligt läkarutlåtande. Tidigare brukade allt övrigt material inarbetas i läkarutlåtandet. Numera bifogas psykologutlåtande och socialutredning separat. Utlåtandena innehåller således mycket detaljerad medicinsk, psykologisk och sociologisk information.

Sammanfattningen av utlåtandet var fram till 1972 ostrukturerad utöver att utlåtandet måste mynna ut i om den undersökte var att bedöma som »sinnessjuk, sinnesslö eller lider av så djupgående psykisk abnormitet att den måste anses jämställd med sinnessjukdom«.

År 1972 infördes en formaliserad första sida för utlåtandenas slutsatser på initiativ av bl.a. Jan Freese. (»Arbetsgruppen för rationalisering av de rättspsykiatriska undersökningarna.«)

Innehållet i anamnes och beskrivningen av övriga omständigheter är således inte strukturerat enligt någon bestämd mall. De speciella registerkortet i arkivet är den enda systematiseringen av utlåtandena som finns. Arkivet innehåller nu drygt 55 000 utlåtanden. Här finns ett mycket rikt material för forskare med intresse för rättspsykiatriska, rättspsykologiska, kriminologiska och juridiska frågor.

Institutionen för Social- och Rättspsykiatri
Karolinska Institutet
Box 4044
S-141 04 Huddinge

Rettelse

Ved en fejl fra redaktionens side mangler øverst på s. 2 (NTfK 1988, nr. 2) følgende:

Tidligere studier av vold og alkohol

Det finnes en omfattende litteratur omkring fenomenet alkohol og vold – både på individnivå og på samfunnmessig nivå. Vi skal her bare ganske kort redegjøre for